

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ

τὸ γράμμα

Σωκράτη,

νὰ σοῦ πῶς βλέπω σήμερα τὸ Σολωμό, αὐτὸ δὲν εἶναι ποῦ ρωτᾶς; Ἄν κι ὅσο τὸν βλέπω. Δὲ σοῦ ῥθε, θέβαια, στὸ νοῦ τυχαῖα αὐτὸ τὸ ρῆμα. Ὁ Σολωμὸς ἔγραψε (ἀκριθέστερα, ἔγραφε) καὶ τὴ γραφὴ τὴ βλέπουμε. Λίγο ἀκόμη καὶ θὰ ἴεγα πὼς τὸν μισοβλέπω νὰ φτάνει ἀπὸ τὸ ἄδυτο τῆς σιωπῆς στὴν ὠραία πύλη ἐνδὸς ἀχειροποίητου, κι ὥστόσο γραφτοῦ, λόγου, ἢ πιὸ καλά, τὸ ἀντίθετο. Κάπου θὰ ἴπρεπε στὴ φράση αὐτὴ νὰ περάσω κάτὶ γιὰ τὰ χάσματα ἢ τὰ κενά, πρὸς τὴ μεριά τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς, ἴσως καὶ τῆς σιωπῆς. Θὰ ἴηταν, φοβᾶμαι, κακὴ ρητορικὴ καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση. Καὶ δὲν εἶναι ἐδῶ τὰ σχέδια τῶν ἀποσπασμάτων, τὰ «συντρίμια», τὰ θαυμαστά ἐκεῖνα «ἀπομεινάρια τῆς ἐρμιᾶς καὶ τοῦ μεγαλείου», καθὼς λέει ὁ Ἀποστολάκης, ποῦ μᾶς ἀποθαρρύνουν. Εἶναι τὸ δεῖγμα τῆς σωστῆς ρητορικῆς ποῦ ἔδωσε ὁ Σολωμὸς στὸν «Ἐπικήδειο γιὰ τὸν Δρ Σπυρίδωνα Γρυπάρη» καὶ στὸ «Ἐγκώμιο γιὰ τὸν Οὐγο Φόσκολο». Νομίζω ὅτι τὸ ἴχον κίβλας προτείνει: ἀν προσέξουμε τὰ κείμενα αὐτὰ ὅσο τὸ ἀξίζουσιν, θὰ φωτιστοῦμε σὲ πολλὰ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Σολωμὸ καὶ, ξεχωριστά, γιὰ τὴν ἀποσπασματικότητά τοῦ ἔργου του. Ἰσως καταλάβουμε γιὰτὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἀποστολάκη πῆγε στὸ στίχο τοῦ «Πόρφυρα» ἐκεῖ ποῦ μιλάει — ποῦ ἀρχίζει νὰ μιλάει — γιὰ τὰ ἀποσπάσματα «Ἀπομεινάρια θαυμαστὸ ἐρμιᾶς καὶ μεγαλείου». Ποῦ τέρας κατασπάραξε τὸ Σολωμὸ; Δὲν ἴηταν, πιστεύω, ἡ σιωπὴ ὅτε ὁ εὐκολὸς λόγος, βολικοὶ τρόποι γιὰ νὰ περάσουμε ἐμεῖς τὰ ληρήματα καὶ τὸ βουητὸ μας γιὰ σιωπὴ ἢ τὴν ἀλαλία μας γιὰ λόγο. Ἄλλα εἶναι τὰ σημάδια ποῦ ἄφησε ὁ ἴδιος στὰ κείμενά του: «Ἀπολάμβανε», γράφει γιὰ τὸν καλὸ του φίλο ποῦ νεκρολογεῖ, «πολὺ τοὺς ποιητῆς, καὶ καθὼς τὸ μυαλὸ του εἶχε μεγάλη διαισθητικὴ ἱκανότητα, δὲν ξεγελοῦταν ἀπὸ τὴ λαμπρότητα τῶν λέξεων, ἀλλὰ ἀναλύοντας τὰ διάφορα μέρη εἰσχωροῦσε συθίζοντας ξέθαρρα τὸ δλέμμα του ὡς τὸ ἐσώτερο τῆς διατύπωσης, γιὰ νὰ ξεχωρίσει ἀν ἔδοχαινε οὐσια ἢ τίποτα. Κι ἀν ὁ ἴδιος καταπιᾶστηκε καμιά φορά, κι ἔχι χωρὶς ἐπιτυχία, μὲ τὸ ἀγώνισμα τοῦτο, τρομερὸ κι ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση, ποῦ ἀπαιτεῖ ἀπόλυτη τελειότητα, κι ἀπὸ τίς τόσες φιλοδοξίες, ποῦ ἀνάμεσά τους μετρημένοι ξεχώρισαν, ὥστόσο μὲ τὸ νὰ εἶναι πολὺ καλὸς κριτῆς καὶ ἐκτιμητῆς πολὺ ἀνοιχτομάτης τοῦ ἑαυτοῦ του, τῶνοῦσε πὼς δὲ θὰ κατὰφερνε τίποτα περισσότερο παρὰ ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν πολλῶν». Αὐτὰ φρονεῖ γιὰ τὴν ποίηση ὁ Σολωμὸς κι ἀκόμη πὼς «ὅταν ἔνα ἔθνος δὲν εἶναι ἀκόμη πολιτισμένον, καὶ εἶναι ξένο πρὸς τὴν τέχνην, ὁ ποιητῆς, ποῦ δὲν εἶναι μεγάλος, θὰ περάσῃ δίχως κόπο γιὰ τέτοιος, ἀν ἡ φύση δὲν τοῦ στάθηκε πέρα γιὰ πέρα μητριά. Ἰκεῖ τὰ θεύματα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἢ καθόλου ἢ πολὺ λίγα τὰ ξέρον, κι ὁ ποιητῆς δὲν ἔχει ἀνταγωνιστῆς νὰ τοὺς φοβᾶται, κι εὐκολὰ ἐπιδίδεται στὰ πνεύματα καὶ στὶς καρδιές, ποῦ συγκινοῦνται μὲ τὴν ἀπλὴ νύξη ποῦ θὰ τοὺς κάμης γιὰ πράγματα ποῦ τοὺς εἶναι ἀγαπητά, ὡς τὰ παιδιὰ ποῦ παιδιαρίζουν γελώντας ἢ κλαίγοντας». Μιλάει τάχα μόνον γιὰ τὴν Ἰταλία, τὴν ἐποχὴ ποῦ «ὁ Οὐγος» ἔγραψε τοὺς «Τάφους»; Καὶ δὲν μᾶς ἀφήνει ὁ ἴδιος νὰ ταιριάσουμε τίς παρατηρήσεις του αὐτῆς μὲ τίς ἀμείλιχτες ἐκείνες κρίσεις του γιὰ πολλῆς στροφῆς καὶ σύνολα στροφῶν τοῦ λυρικοῦ τοῦ ποιήματος «Βίς τὸ θάνατο τοῦ Ἀδρὸ Μπάϊρον»: «Κοίτα καλὰ μὴν εἶναι παιχνίδι — Ὁξω. Ὁξω, ὅξω, ὅξω μπαίγιο — Ὁξω οὐλα καὶ ἄλλα τέτοια; φοθερότερα ποῦ εἶχαμε δεῖ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Κ. Καιροφύλα καὶ ἐδῶ καὶ λίγα τώρα χρόνια στὰ «Αὐτόγραφα ἔργα» ποῦ ἔγραψε ὁ Λ. Πολίτης. Ὅποτε κι ἀν ἔγραψε τὰ κριτικὰ αὐτὰ σχόλια ὁ Σολωμὸς — χωρὶς, φοβᾶμαι, νὰ φαντάζεται πὼς θὰ τὰ δεῖ ξένο μάτι — ἔνα, θαρρῶ, εἶναι θέβαιον: τὰ σημάδια τὰ εἶχε χαράξει μ' ὄλο του τὸ αὐστηρὸ ἦθος ὅταν ἐκφωνοῦσε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Οὐγο Φόσκολο καὶ πρὶν, πολὺ πρὶν. Ἡ θέλησή του ἴηταν καὶ μοῖρα του — καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἔργου του. Ἄλλο ἀν δὲν εἶναι

εύκολο να παραιτηθούμε έμεις από τις άπορίες και τὰ ερωτήματά μας, οι φιλόλογοι προπαντός.

Κι αυτό είναι τὸ πρῶτο πὸν φτάνει ὡς ἑμᾶς ἀπὸ τὸ Σολωμῷ σήμερα και πὸν ἔτσι μπορεί ἢ θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ: ὄχι σὰ μέτρο τότε θὰ εἴμασταν στὸ δρόμο πὸν ἐκεῖνος ἔδειξε κι ὄλα θὰ πῆγαιναν καλά· ἀλλὰ τὴν ἀποτροπή και ἔσφιξις Ἀνασχετικά. Και πάλι οὔτε. Ἀπόδειξη πὸν λέμε ἄσφα ἀποτροπή, ἐνῶ ὁ Σολωμὸς τότε πὸν σήκωναν τὴ «γλώσσα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας» — ὄχι γιὰ πρώτη οὔτε γιὰ τελευταία φορά — οὔτε πὸν θὰ ἀνεχόταν μὲ τέτοια λέξη. Ἔτσι δὲν θγαίνει ἀπὸ τὸ Διάλογο; Ἀλλὰ τί κάνουμε ἑμεῖς, δὲν βλέπεται τόσο. Κοίταξε πὸν οἱ καλοὶ ποιητὲς μας μιᾶνε γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Σολωμοῦ: ποῖός εἶναι ὁ πὸν μεγάλος, ποῖός ἔρχεται δεύτερος, ποῖός τρίτος — μὲ συνήθεια βαλλὰ ἑλληνική πὸν δὲν κρατᾶει μόνο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τυπάλδου και τοῦ Καλοσγούρου. Δὲν μοῦ φαίνεται καθόλου κακή συνήθεια, ὅτι κι ἂν λέει πάνω σ' αὐτὸ ὁ συρμός σήμερα, δυσμενῆς στίς ἀξιολογήσεις. Ἐ, λοιπὸν πόσο μακριὰ μας εἶναι ὁ Σολωμὸς δὲν τὸ δείχνει τίποτα τόσο, ὅσο ἡ γνώμη πὸν ἔχουμε γιὰ τὸ μεγαλεῖο του.

Σοῦ στέλω, λοιπὸν, μαζί μὲ τὸ γράμμα τοῦτο μὲ συγκομιδὴ ἀπὸ πρόσφατες, σχετικὰ, κρίσεις πάνω στὸ Σολωμὸ ἀπὸ δημοτέχνους του κι ἕνα - δυὸ μελετητές. Θὰ πειραξε πολὺ, ἂν κρατούσα στὴ θεώρηση αὐτὴ τὸ ἐπιστολικό, ἀ; ποῦμε, ὕφος; Θὰ μὲ βοηθοῦσε και στὰ σημεῖα ἐκεῖνα πὸν ἢ ἤθελα νὰ πείξω και κεί ὅπου τὸ θέμα τὸ ἴδιο και τὰ πράγματα μᾶς κάνουν νὰ σκυθρωπιάζουμε.

ἡ Θεώρηση

Ἵ Σολωμὸς κι οἱ ἄλλοι μεγάλοι μας ποιητές

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: ...Σὰν τὸν Ὅμηρο, ὄχι δέδαι.
ΠΟΙΗΤΗΣ: Πολὺ ψηλὰ ἐπήδησες, φίλε.

Διάλογος

Πρὶν λίγο καιρὸ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης πὸν ξέρεις πόσο μὲ θέλγει και πόσο τὸ ὀφείλω ἐγὼ και, ἐλπίζω, οἱ μαθητὲς μου, ἔγραψε σ' Ἐνοιχτὰ Χαρτιά: « Ἐνας ἀπὸ τοὺς πέντε ἢ δέκα μεγαλύτερους ποιητὲς σ' ὄλο τὸν κόσμο και σ' ὄλους τοὺς αἰῶνας. ὁ Διονύσιος Σολωμὸς... ».

Ἵπερβολή, δέδαια, και κάτι σημαίνει.

Νὰ δοκιμάζουμε ἑμῶς τις ὑπερβολὲς μας πάνω στὸ Σολωμὸ;... Δὲν ξέρω. Ὁ ἴδιος μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση, τοὺς στοχασμοὺς, τὰ ἰταλικά του πεζὰ και τις σημειώσεις του ἀλλιῶς μιλάει γιὰ τοὺς μεγάλους ποιητὲς και δὲν φαίνεται πὸν θὰ δεχόταν θέση γιὰ τὸν ἑαυτὸ του οὔτε στὴν πρώτη πεντάδα οὔτε στὴ δεύτερη, οὔτε... Γιατί, δέδαια, δὲν θὰ παραμέριζε — ποιὸν θὰ παραμέριζε ἀπὸ τοὺς ποιητὲς πὸν μνημονεύει στίς «Σημειώσεις τοῦ ποιητῆ»: «Ἀῦριο θέλει ἔρθει και κανένας νὰ μοῦ δείξῃ τ' ἀλφαβῆ τὰρι μὲ τὸ κονδύλι στὸ χέρι: ἀλλὰ ἐγὼ τὸ παίρνω και ἀπιθῶνω τὴν ἄκρη του εἰς τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Δάντη και τοῦ Πετράρχη, τοῦ Ἀριστοῦ και τοῦ Τάσσου, και εἰς τὰ ὀνόματα ὄσων στιχογραφῶντας τοὺς ἀκολούθησαν...». Γιὰ νὰ δῶσουμε μὲ θέση στὸ Σολωμὸ στὸ πρῶτο μέλος ἀπὸ τὴ διάζευξη τοῦ Ὁδ. Ἐλύτη, θὰ πρέπει στὸ καιρὸ πὸν ἀφήνει τὸ τελευταίο «και» τοῦ ποιητῆ, νὰ τὸν δάσουμε ν' ἀντιδικῆσει μὲ τοὺς και μὲ πόσους. Ὅταν γράφει ὁ Σολωμὸς τις «Σημειώσεις τοῦ ποιητῆ» δὲν ἔχει περάσει κατὰ ἕνα χρόνος ἀπὸ τὴ σύνθεσι τοῦ Ἵγμου» και στὰ πρωτόλεια ἔχει μνημονέψει τὴ «θεῖα ἔκστασι τοῦ Ὀσσιάνου», τὸν Ὅμηρο ἢ τὴ σκιά του, ἐνῶ στὸν «Ἵγμου», ὁ ἴδιος,